

УДК 159.922.76 – 056.26: 617.76

ІНТЕГРАТИВНА ПАРАДИГМА ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР СУЧАСНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Вадим Кобильченко, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна; vadimvk@ukr.net

Теоретично обґрунтовано, що еволюція наукового знання відбувається як формування, конкуренція й зміна парадигм.

Визначено, що парадигма – це теорія (або модель постановки проблем), що є зразком вирішення дослідницьких завдань, один із наявних підходів для розкриття історичної логіки формування наукових знань у тій або іншій царині.

Виокремлено три парадигми, де кожна має свою основу: об'єктивну, суб'єктивну, процесуальну. Зазначено про одночасне існування й функціонування трьох основних психологічних парадигм: природничо-наукової, гуманітарної й практичної. Усі три парадигми мають невичерпний евристичний потенціал і достатнє наукове обґрунтування, щоб використовуватись у сучасних наукових дослідженнях у галузі спеціальної психології.

Доведено, що протистояння парадигм може бути знято, якщо відійти від традиційного погляду на появу й функціонування наукових парадигм, оскільки нові парадигми не змінюють старі, а співіснують разом із ними як типові форми наукового мислення. Інтегративна парадигма – це творчий і багатомірний синтез концепцій як у теоретико-методологічному, так і в дослідницькому й психотехнічному аспектах.

Ключові слова: інтегративна парадигма, методологія, евристичний потенціал, психологія, особистість.

Вадим Кобильченко, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна.

Интегративная парадигма как теоретико-методологический ориентир современной специальной психологии

Теоретически обосновано, что эволюция научного знания происходит как формирование, конкуренция и изменение парадигм.

Определено, что парадигма – это теория (или модель постановки проблем), принятая как образец решения исследовательских задач, один из существующих подходов для раскрытия исторической логики формирования научных знаний в той или иной области.

© Кобильченко В., 2016

Установлено, що можна говорити про три парадигми, де кожна має свою основу: об'єктивну, суб'єктивну, процесуальну. Відповідно, сьогодні одночасно існують і функціонують три основні психологічні парадигми: природно-наукова, гуманітарна і практична. Всі три парадигми мають невичерпний евристичний потенціал і достатнє наукове обґрунтування, щоб використовуватися в сучасних наукових дослідженнях в області спеціальної психології.

Доказано, що протистояння парадигм може бути знято, якщо відійти від традиційного погляду на появу і функціонування наукових парадигм, оскільки нові парадигми не змінюють старі, а існують разом з ними як типові форми наукового мислення. Інтегративна парадигма – це творчий і багатовимірний синтез концепцій як в теоретико-методологічному, так і в дослідницькому і психотехнічному відношеннях.

Ключові слова: інтегративна парадигма, методологія, евристичний потенціал, психологія, особистість.

Vadym Kobylchenko, Institute of special pedagogy the National academy of pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Integrative paradigm as a theoretical-methodological guidelines modern special psychology

It is theoretically proved that evolution of scientific knowledge happens as formation, the competition and change of paradigms. In the history of the knowledge of the most common are two scientific approaches – materialist (material determines the ideal) and idealistic (determines the ideal material). There are also dualistic approaches, often understood as mixed. There are dialectical approach comprising different ways of logically consistent to circumvent the fundamental opposition between idealism and materialism. This division 'answers to the basic question of logical, if the focus of the researchers is the opposition of subjective and objective.

It is defined that the paradigm is the theory (or model of statement of problems) accepted as a sample of the solution of research tasks, one of the existing approaches for disclosure of historical logic of formation of scientific knowledge in this or that area.

It was found that it is possible to talk about the three paradigms, where each has its basis: the objective, subjective, procedural. Accordingly, today, and at the same time there are three basic psychological paradigms: natural sciences, humanities and practical. All three paradigms have inexhaustible heuristic potential and sufficient scientific basis to be used in advanced research in the field of special psychology.

It is proved that the confrontation of paradigms may be withdrawn if the move away from the traditional view of the appearance and operation of scientific paradigms as new paradigms do not change the old, and coexist with them as typical forms of scientific thinking. Integrative Paradigm – a creative synthesis and multi-dimensional concepts in theoretical and methodological, as well as in research and psycho relations.

Keywords: integrative paradigm, methodology, heuristic potential, psychology, personality.

Еволюція наукового знання відбувається як формування, конкуренція й зміна парадигм. Парадигма (від грец. paradeigma – приклад, зразок) – система теоретичних, методологічних й аксіологічних настанов, прийнятих як зразок вирішення наукових завдань, який визнається усіма членами наукового співтовариства (Грицанов, 2003).

У методології науки парадигма визначається як сукупність цінностей, методів, підходів, технічних засобів, прийнятих у науковому співтоваристві в межах наукової традиції у певний період часу (Козлов, 2007).

Як правило, парадигма фіксується в підручниках, працях учених і на багато років визначає коло проблем і методів їхнього вирішення в тій або тій галузі науки, науковій школі.

Таким чином, парадигма – це теорія (або модель постановки проблем), прийнята як зразок вирішення дослідницьких завдань, один з існуючих підходів для розкриття історичної логіки формування наукових знань у тій або тій царині.

Поняття «парадигма» у філософії науки було введено позитивістом Густавом Бергманом (Bergmann, 1957) було поширено завдяки американському фізику Томасу Куну. За Т. Куном парадигма – це те, що поєднує членів наукового співтовариства й, навпаки, наукове співтовариство складається з людей, які визнають певну парадигму (Кун, 1974).

Т. Кун виокремлював два основних аспекти парадигми: епістемологічний і соціальний. В епістемологічному плані парадигма є сукупністю фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають як зразок наукової діяльності. У соціальному – характеризується через конкретне наукове співтовариство, яке її визнає.

Томас Кун виділяв такі етапи в розвитку наукової дисципліни:

- допарадигмальний (передую встановленню парадигми);
- панування парадигми («нормальна наука»);
- криза «нормальної науки»;
- наукової революції, що полягає в зміні парадигми, переході від однієї до іншої.

Зміст методологічної кризи полягає у виробленні нової парадигми. Ще до початку ХХІ ст. з'явилися судження про чергову кризу в психології. Характерною рисою психології є та обставина, що вона переживає затяжну системну методологічну кризу, знову й знову розпадаючись на протилежні й конкуруючі школи, дослідницькі підходи, напрями. Недостатньо глибоке пророблення методологічних проблем приводить до того, що методологія виявляється лише зовнішнім прикриттям планівного світогляду.

Однак, як відзначав Л. Виготський (Виготський, 1982), методологія становить «кістяк або хребет в організмі» будь-якої науки.

Найбільш істотними проявами кризи психології, на думку В. Мазілова (Мазілов, 2006), є:

- відсутній єдиний підхід – «психологій багато, немає психології». Відбувається боротьба між психологією об'єктивною й суб'єктивною, поведінковою та психологією свідомості тощо. У цей момент це найбільш яскраво виявляється в протистоянні природничо-наукового й гуманістичного підходів;
- у сучасній психології наявні гострі теоретичні й методологічні труднощі й суперечності – відсутній єдиний підхід до визначення предмета й методу, спостерега-

ється протиставлення наукової (академічної) і практичної психології: психологічна практика, найчастіше виходить із яких завгодно теорій, але тільки не з концепцій наукової психології. Розрив між теорією й практикою в психології нині поглибився й перетворився на глибоку прірву, передусім, через багаторазове збільшення масштабів психологічної практики;

- наявна висока конкуренція з боку паранауки, спостерігається розрив між науковою психологією й техніками, орієнтованими на поглиблене самопізнання (від містики й езотеричних учень до сучасної трансперсональної психології тощо). Людина, що цікавиться пізнанням власного «Я», часто звертається не до наукової психологічної літератури, а до фахівців, далеких від наукової психології;

- усе більше спостерігається розходження між психологією західною й східною. Дійсно, східні вчення в ХХ ст. стали постійною складовою інтелектуального життя західного суспільства. Але на наукову, академічну психологію вони не зробили практичного впливу. Значною мірою асимілювала досвід східної психологічної думки трансперсональна психологія, однак і дотепер вона фактично усе ще не визнана офіційною наукою.

В історії психології, на думку М. Гусельцевої (Гусельцева, 2007), можна виділити такі:

- 1) допарадигмальний стан, пов'язаний зі становленням психології та її перебуванням у лоні філософії;
- 2) класична раціональність, що заявила про себе претензією психології на самостійність, становленням психології як самостійної науки;
- 3) некласична раціональність, що виявила розквіт психологічних шкіл у ХХ ст.;
- 4) постнекласична раціональність – сучасний етап, особливостями якого є міждисциплінарний дискурс, мережевий принцип організації знань і герменевтична орієнтація досліджень.

М. Гусельцева вважає, що нагромаджений психологією, потенціал розкривається, якщо психологія стане постнекласичною наукою мережевого типу. У сучасному пізнанні на зміну системній логіці дослідження приходить мережева, позитивізм замінюється герменевтикою, а класична й некласична парадигми поступаються місцем постнекласичній.

У наукових працях парадигми часто змішуються одна з одною, і основна причина цього – відсутність загальноновизнаної класифікації парадигм. Таке положення речей породжує суперечності, що найчастіше нівелюють результати пізнання.

Як зазначає В. Льовкін (Льовкін, 2008), якщо повернутися до принципових питань будь-якого світогляду (що є «Світ», «Я» й «відношення між Світом і Я»), то легко помітити, що розуміння «Світу» як головної детермінанти логічно призводить до матеріалізму; розуміння «Я» як головної детермінанти – до ідеалізму. А от «відношення між Світом і Я» у якості головної детермінанти розглядається вкрай рідко, хоча дивним було б уважати, що суб'єкт і об'єкт пізнання ізольовані й не пов'язані між собою ні простором, ані часом, ні будь-чим іншим. Відношення між Світом і Я

не може бути менш значущою підставою для пізнання, ніж «Світ» або «Я». Усі три об'єкти, виділені раціональним пізнанням, рівною мірою неможливі один без одного. Зокрема, як можна уявити «Світ» і «Я» без відносин між ними, або відносини самі по собі.

Отже, можна говорити про три парадигми, де кожна має свою основу: 1) об'єктивну, матеріалістичну за своїм характером; 2) суб'єктивну, ідеалістичну за своїм характером; 3) процесуальну, дуалістичну за своїм характером парадигму (Льовкін, 2008).

Вищим досягненням останньої кризи в психологічній науці є парадигмальний плюралізм, який усе більше нагадує методологічну невизначеність. Сьогодні одночасно наявні й функціонують три основні психологічні парадигми: природничо-наукова, гуманітарна й практична.

Варто зазначити, що дотепер багато наукових досліджень у психології продовжують орієнтуватися на принципи організації природничо-наукового дослідження. Емпіризм – це умовно початкова форма природничо-наукової парадигми. Він орієнтований на виявлення точно встановлених фактів. Застосовуються в основному статистично орієнтовані, кореляційні методи дослідження, що дають змогу описати феномен. Об'єктом дослідження виступає спостережувана реальність – світ, людина, група, суспільство. Зокрема, психічне розуміється як рефлексії, реакції на стимули й т. д., які визначають поведінку; вивчаються фізіологічні механізми поведінки тощо. Предмет дослідження піддається аналізу й описується як пасивний об'єкт, на який впливають різні чинники, сили, умови.

Експерименталізм – це умовно розвинена форма природничо-наукової парадигми. Він орієнтований на виявлення закономірностей, незмінного внутрішнього порядку речей, пошук загального знання, що дає можливість пояснити феномен. У центрі уваги не сам досвід (як в емпіризмі), а закони, яким він підкоряється. Тобто об'єктом дослідження виступає відношення суб'єктивної моделі світу, що фіксується, до спостережуваної реальності. Застосовуються в основному експериментальні методи перевірки гіпотез, що дають однозначне знання про об'єкт, відповідно до якого світ, людина, суспільство виступають уже не як об'єкт (в емпіризмі), а як система, що існує тільки у відносинах з іншими системами.

Таким чином, природничо-наукова парадигма передбачає теоретичну систематизацію об'єктивних знань про світ. Для неї характерні дві установки, що ріднять її із класичним природознавством: цінність об'єктивного знання (пізнання об'єктивних законів) і цінність новизни (постійне збільшення об'єктивного знання про світ як результат дослідження). Спосіб побудови знання: гіпотеза, підтверджена експериментом. Критерієм є відтворюваність результатів, тобто, виявлення загальних залежностей, закономірностей і законів. Основний вид діяльності вченого – дослідження, де людина розглядається як об'єкт.

Гуманітарна парадигма вводить поняття духовного життя людини. Одиначна подія унікальна й не потребує встановлення закономірностей. Гуманітарне знання передбачає перехід від факту до змісту, від речі до цінності, від пояснення до розуміння.

Суб'єкт не може вивчатися як предмет, тому що він постійно розвивається. Суб'єкт має внутрішній досвід, що впливає на поведінку людини. Без його врахування дослідження є неможливим. Гуманітарний підхід досліджує людське в людині, його суб'єктивний світ, особистісні цінності й сенс життя (Слободчиков, Ісаєв, 2000).

Персоналізм – умовно початкова форма гуманістичної парадигми. Він орієнтований на розуміння ролі особистості у світі, на розуміння й розвиток самої особистості. Основна проблема гуманітарного дослідження – відсутність несуперечливого опису, що дає змогу зрозуміти особистість людини як унікальне утворення, де особистість визнається вищим щаблем розвитку людини. Об'єктом дослідження, зазвичай, є особистість, її властивості, свідомість, самоактуалізація, культура як соціально детерміновані феномени.

Трансперсоналізм – умовно розвинена форма гуманістичної парадигми, що орієнтовано на пояснення ролі свідомості, психічного (визнається онтологічний статус духовного), на розуміння й розвиток психіки, виявлення граничних здатностей людини. Основна проблема – відсутність можливості несуперечливого опису й пояснення психіки. Об'єктом трансперсоналізму, як правило, є суб'єкт, його активність і т. д. (Ковальов, 1987).

Таким чином, гуманістична парадигма – це певна сукупність загальних принципів пізнання, що передбачають бачення предмета пізнання як ідеального об'єкта – залежного від свідомості дослідника. Головне завдання пізнання – редукція предмета дослідження до рівня значень і змістів. Основними способами пізнання є низькоформалізовані, емпатійні методи дослідження: спостереження, бесіда, інтроспекція тощо. При цьому логічні міркування повинні бути перевірені через досвід, а спостереження повинні обґрунтуватися логічним шляхом. Ключ до гуманістичного дослідження – осмислення, що дає можливість розкрити онтологію, гносеологію, етику й естетику гуманності.

Практична (психотехнічна) парадигма в психології має своїм завданням реалізацію відношення, яке видозмінює дійсність. Образ, на який дана психологія орієнтується, запозичений з інженерії й техніки. Отже, в основі практичної психології лежить не дослідження психологічної реальності, а робота з нею. Однак, вона повністю не виключає дослідницького відношення до психологічних феноменів, але підпорядковує його практиці.

Діяльнісний підхід – умовно початкова форма практичної парадигми. Орієнтований на пізнання закономірностей розвитку й змісту діяльності людини. Онтологічна основа – людська діяльність у зовнішньому й внутрішньому планах є частиною світобудови, гармонійно «вписана» у неї, і ця гармонія може бути передана мовою закономірностей. У прагматичному плані підхід орієнтований на розв'язання проблеми відсутності знання, що дає змогу ефективно направляти, здійснювати й розвивати діяльність людини.

Для діяльнісної форми практичної парадигми пріоритетним у вивченні є походження й розвиток психічної діяльності в природному і культурному (соціально-

му) аспектах, а основними методами – природний експеримент, моделювання. Модель концептуалізації допускає синтез природної й культурної еволюції свідомості (культурно-історичний підхід). Відповідно й людина в цьому підході розуміється як соціалізований, наділений значеннями індивід (Ковальов, 1987).

У прагматичному плані підхід спрямований на зняття суперечності між необхідністю в одержанні, використанні знання й можливостями його одержання й використання людиною. Об'єктом дослідження є не сама діяльність, психіка, а робота з нею. Пріоритети в пізнанні – людина як подія, предмети й способи перетворювального впливу, зміст і механізми досвіду роботи із психікою. Ключовий метод – формуючий експеримент.

Для діяльничого різновиду практичної парадигми характерна процесуальна модель концептуалізації, що задає метою наукового пошуку розкриття сутності роботи із психікою як процесу або певної практики, завдяки якій відбувається її перетворення.

Отже, практична парадигма – це сукупність принципів пізнання, що вбачають у якості об'єкта пізнання процес, залежний від діяльності дослідника (Ковальов, 1987).

Кожна з розвинених форм природничо-наукової, гуманістичної й практичної парадигм стверджує, що суб'єкт пізнавальної діяльності не відірваний від предмета цієї діяльності, а перебуває в певних відносинах з об'єктом пізнання. Але зазначені парадигми по-різному це трактують. Природничо-наукова парадигма пропонує знаходити засоби вилучення суб'єкта пізнання зі структури самого одержуваного знання (вимога об'єктивності). Гуманістична парадигма вимагає досліджувати роль свідомості, психічного у світі (визначаючи онтологічний статус духовного). Практична ж парадигма пропонує вихід за рамки суб'єкт-об'єктного протиставлення шляхом дослідження світу, свідомості, культури як процесів, залежних від перетворювальної діяльності дослідника (Ковальов, 1987).

Ми вважаємо, що усі три парадигми мають невичерпний евристичний потенціал і достатнє наукове обґрунтування, щоб використовуватись у сучасних наукових дослідженнях у галузі не тільки загальної, вікової, педагогічної чи соціальної психології, а також і в царині психології спеціальної.

Відомо, що для будь якого розвитку, як типового (нормативного), так і атипового (порушеного) необхідні певні внутрішні та зовнішні умови, оскільки розвиток дитини детермінований двома основними чинниками: внутрішнім (біологічним) і зовнішнім (соціальним). До внутрішніх умов відносять людську анатомо-морфологічну будову (здатки), збереженість і розвиненість органів відображення, загальну чутливість, тобто здатність людини (у широкому розумінні слова) до відчуття, сприймання тощо. Зовнішні умови – це передусім те соціальне середовище, у якому живе дитина, її сімейні та інші міжособистісні стосунки, особливості навчання й виховання, способи передачі суспільного досвіду тощо.

Однак, самі по собі зовнішні причини поза їхньою взаємодією із внутрішніми умовами є явно недостатніми, хоча й необхідні для психосоціального розвитку.

Згідно з цим, самі по собі внутрішні умови поза їх взаємодією із зовнішніми чинниками також є недостатніми, оскільки психосоціальний розвиток завжди відбувається на основі взаємодії зовнішнього та внутрішнього. Ґрунтуючись на дії біологічних чинників як основи для психічного розвитку індивіда, соціальне середовище стає тим джерелом, яке наповнює змістом процес становлення та розвитку особистості дитини.

Утім індивід – це не пасивна, реактивна істота, яка підпадає під зовнішній вплив, а суб'єкт взаємодії з соціумом, активний «будівник» власної особистості. Спрямованість на себе, пізнання себе, свого власного «Я», своїх сил та можливостей є важливим невід'ємним складником особистісного розвитку, хоча не менш важливим складником є спрямованість дитини на інших людей, оскільки вона вимагає від них визнання й прийняття власного «Я», виявляє у взаємодії з ними не тільки своє внутрішнє «Я», а й перевіряє власні особистісні ресурси та інструментальні можливості.

Порушення зору є тими відхиленнями, які детермінують увесь хід розвитку дитини, її діяльність у різних сферах, взаємодію як із предметним, так і з соціальним середовищем. Залежно від глибини зорових порушень відбувається редукція можливостей дитини, що проявляється у вигляді утруднень діяльності, обмеження здійснення діяльності, повної неможливості здійснювати певну діяльність.

Практичний психолог є саме тією людиною, яка може озброїти дитину з порушеннями зору, відповідно до її вікових та індивідуальних можливостей та особливостей, не тільки засобами пізнання світу, ефективної взаємодії з ним, а й засобами самопізнання, самоприйняття та саморозвитку (Кобильченко, 2015).

Саме тому нам близька запропонована В. Козловим інтегративна модель, де особистість розуміється як цілісна, складна, відкрита, багатокомпонентна система, здатна підтримувати взаємодію із середовищем; здатна до адаптації, саморозвитку й генерування нових структур і підсистем відповідно до сформованої життєвої ситуації й нових умов для існування.

Головну мету розвитку психології на сучасному етапі В. Козлов бачить саме у тім, щоб возз'єднати цілісну тканину психічної реальності й вибудувати багатомірну інтегративну парадигму сучасної психології (Козлов, 2007). Як зазначає автор, протистояння парадигм може бути знято, якщо відійти від запропонованого Т. Куном думки про появу й функціонування наукових парадигм. Як ми вже зазначили він пропонує іншу думку на природу парадигми, де нові парадигми не змінюють старі, а співіснують разом із ними як типові форми наукового мислення.

Матеріалом для наукового філософського й психологічного мислення про людину традиційно є: сама людина, душа, свідомість, психіка, вплив, активність людини, джерела, форми й умови її розвитку. Парадигма з'являється в конкретно-історичний період, утім не залишається прив'язаною до нього, й тому не зникає, а відтворюється надалі у філо- й онтогенезі свідомості.

Усі парадигми психології в їхній безперервності сучасного розвитку формують той багатомірний теоретичний, методологічний, дослідницький і психотехнічний проект, який автор визначає як інтегративну психологію.

Методологічний фундамент інтегративного підходу складається з методологічних принципів цілісності, розвитку, нелінійного детермінізму, багатомірності істини, позитивності, співвіднесеності, онтологічного плюралізму. Ці методологічні правила вказують, яких шляхів і засобів «наукового» пізнання варто вникати (негативна евристика) і якими варто рухатися (позитивна евристика).

Стратегія інтегративної психології – пізнання природи людини через інтегрування, синтез різних традицій, підходів, логік, діагностичного й психотехнічного інструментарію, при збереженні їхньої автономії в наступному розвитку. Зміст її полягає в багатомірному, багаторівневому, різновекторному аналізі, що передбачає введення в площину аналізу аспектів множинності, діалогічності, багатомірності психічного феномену.

Інтегративна психологія пропонує механізми розвитку психологічного знання, у якості яких висуваються: взаємодія між усіма хвилями психології, інтегративний діалог альтернативних підходів, традицій, шкіл і критичне рефлексивне позиювання.

Інтегративна психологія як спосіб і культура постмодерністського (від лат. post – після, фр. – сучасний) мислення забезпечує сукупність певних принципів наукового існування (Козлов, 2007):

- використання в полі психологічного мислення культурного й пізнавального потенціалу попередніх історичних періодів;
- радикальний плюралізм і толерантність;
- стирання меж між масовими й елітарною психологічними культурами й субкультурами Сходу й Заходу, через розмаїтість психологічної мови;
- рівноправність стилів мислення й пізнавальних парадигм психології, визнання їхньої самоцінності;
- конвенціональність психологічного знання, тобто психологія як наука вже має в соціальній культурі певний набір стійких характеристик, виділених у якості значущих.

Отже, інтегративний підхід – це творчий і багатомірний синтез концепцій як у теоретико-методологічному, так і у дослідницькому й психотехнічному контекстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Выготский Л. С.* Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский. Собрание сочинений: в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 386 – 389.
2. *Гусельцева М. С.* Понятие прогресса и модели развития психологической науки / М. С. Гусельцева // *Методология и история психологии.* – 2007. – Т. 2. – Выпуск 3. – С. 107 – 119.

3. *Кобильченко В. В.* Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору: монографія / В. В. Кобильченко. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 205 с.
4. *Ковалев Г. А.* Три парадигми в психології – три стратегії психологічного впливу / Г. А. Ковалев // *Вопросы психологии.* – 1987. – № 3. – С. 41 – 49.
5. *Козлов В. В.* Интегративная психология: пути духовного поиска, или освящение повседневности / В.В. Козлов. – М.: Психотерапия, 2007. – 528 с.
6. *Левкин В. Е.* Основные парадигмы в психологии / В. Е. Левкин // *Научный журнал «Образование и наука». Известия уральского отделения российской академии образования. Журнал теоретических и прикладных исследований, № 8(56), ноябрь, 2008.* – С. 12 – 27.
7. *Мазилев В. А.* Методологические проблемы психологии в начале XXI века В. А. Мазилев // *Психологический журнал.* – Т. 27. – № 1. – 2006. – С. 23 – 34.
8. *Новейший философский словарь / Сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов [3-е изд., испр.] – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.*
9. *Слободчиков В. И.* Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М., 2000.
10. *Bergmann G.* *Philosophy of Science* Madison / G. Bergmann. University of Wisconsin Press. 1957.
11. *Kuhn T.* *Second Thoughts on Paradigms* / T. Kuhn // *The Structure of Scientific Theories.* – Urbana, 1974. – P. 459 – 482.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Vygotskij L. S.* (1982). *Istoricheskij smysl psihologicheskogo krizisa.* Moskva, Pedagogika. (In Russian).
2. *Gusel'ceva M. S.* (2007). *Ponjatje progressa i modeli razvitija psihologicheskoy nauki. Metodologija i istorija psihologii.* – Т. 2. Vypusk 3, 107 – 119. (In Russian).
3. *Kobylchenko V. V.* (2015). *Psykhologichnyj suprovod ditej doshkilnoho viku z porushenniamy zoru: monohrafiia.* Poltava: TOV «Firma «Tekhservis». (In Ukrainian).
4. *Kovalev G. A.* (1987). *Tri paradigmy v psihologii – tri strategii psihologicheskogo vozdejstvija.* *Voprosy psihologii,* 3, 41 – 49. (In Russian).
5. *Kozlov V. V.* (2007). *Integrativnaja psihologija: Puti duhovnogo poiska, ili osvjaszhenie povsednevnosti.* Moskva, Psihoterapija. (In Russian).
6. *Levkin V. E.* (2008). *Osnovnye paradigmy v psihologii.* *Nauchnyj zhurnal «Obrazovanie i nauka»,* 8(56), 12 – 27. (In Russian).
7. *Mazilov V.A.* (2006). *Metodologicheskie problemy psihologii v nachale XXI veka.* *Psihologicheskij zhurnal.* – Т. 27. 1, 23 – 34. (In Russian).
8. *Novejšij filosofskij slovar' (2003).* / Sost. i gl. nauch. red. A. A. Gricanov. Minsk, Knizhnyj Dom. (In Russian).
9. *Slobodnikov V. I.* (2000). *Osnovy psihologicheskoy antropologii. Psihologija razvitija cheloveka : Razvitie sub#ektivnoj real'nosti v ontogeneze.* Moskva. (In Russian).